

Logičke zakonitosti znanstvenog rada

Mladen Petrovečki

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

1. Pravopis/gramatika

Statistički recenzenti i statistički urednik

Urednici biomedicinskih časopisa nisu u dovoljnoj mjeri upoznati ni školovani, a ni vješti u procjenjivanju statističke metodologije i računalne analize u svim rukopisima koje pregledavaju, napose kod istraživanja u kojima se rabe složene istraživačke metode koje istražuju kompleksne pojave, uključuju složene uzorke ili skupine, tj. primjenjuju sofisticiranije varijante statističkih testova ili provode netočkajane usporedbe podataka (2). Njihova je potreba pomoć stručnog procjenitelja kako kod ocjene ustroja istraživanja, tako i kod provjere statističke metodologije. Takvu pomoć može pružiti kompetentni znanstvenik – statistički recenzent. Statistički recenzent sa stalnom pozicijom u uredništvu časopisa obično se naziva statističkim urednikom (5,6).

Za časopis bi bilo poželjno kad bi statistički urednik citao i komentirao sve rukopise koji se pripremaju za objavu. Kod nekih časopisa, kao što je *Croatian Medical Journal*, statistička recenzija svih rukopisa koje je glavni urednik prihvatio za objavu sastavni je dio redovnog postupka recenzije članka (7). Kod drugih časopisa, kao što je *The Lancet*, na statističku se recenziju daju samo oni rukopisi koje su stručni recenzenti već prihvatili (8).

Glavni cilj statističke recenzije, koji često obuhvaća recenziju i statističke i epidemiološke metode, je osigurati da su statističke metode ispravno korištene i da su rezultati ispravno interpretirani.

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

2. Logičko zaključivanje

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Logika znanstvenoga rada

1. uporaba logičkih pravila i logike uopće kao područja izraženih oblika valjane misli još je izrazitija i stroža u znanostima i filozofiji...
  2. budući znanost prepoznajemo po spoznajnoj metodi i predmetu ili objektu istraživanja, nedvojbeno je **logičnost** nužna pretpostavka svake znanstvene metodologije...
- ⇒

Mirko Jakić. Logika. Školska knjiga, Zagreb 2003.

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Logika znanstvenoga rada

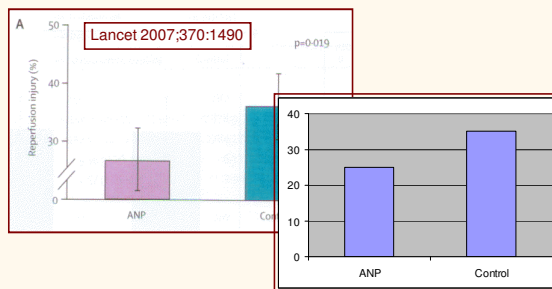
3. ...posebice vidljivo u neprestanoj uporabi logičkih oblika misli kao što su **sudovi, zaključci, definicije, razdiobe, dokazi** itd.
4. logika izražava formalne uvjete valjanosti, neprestan je trud znanstvenika usklađivanje te nužne pretpostavke s metodologijskim uputama svrha kojih je **otkrivanje istinitosti**...

Mirko Jakić. Logika. Školska knjiga, Zagreb 2003.

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Zašto poštivati pravila?

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Vrste logika

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

www.cartoonstock.com

3. Dokaz

dokaz – sve prije nego jednostavan postupak

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

4. Neznanstveni postupci

- ustrajnost
(navika, stav, vjerovanje, inercija)
- autoritet
- intuicija (očiglednost)

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Neznanstveni postupci

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

5. Istraživačka logika

- modeliranje sustava
- modeli:
  - deterministički
  - probabilistički
- vjerojatnost događaja $\Rightarrow P(D)$

$$0 \leq P(D) \leq 1$$

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

6. Vjerojatnost, pojam

- izračun matematičke vrijednosti ostvarivanja nekog događaja
- matematički $\Rightarrow$ teorija vjerojatnosti
  - statistika
  - matematika
  - znanstvena metodologija
  - logika i filozofija
- zaključivanje o ostvarivosti događaja

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Vjerojatnost, izračun

- vjerojatnost događaja, P (*probability*)
- broj povoljnih mogućnosti

$$P = \frac{\text{broj povoljnih mogućnosti}}{\text{ukupni broj mogućnosti}}$$
- vrijednost u rasponu 0–1:
  - 0 – vjerojatnost nemogućeg događaja
  - 1 – vjerojatnost sigurnog događaja

Girolamo Cardano, 1501. – 1571.

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Vjerojatnost, hrv. izraz

- *probability*
  - vjerojatnost, mogućnost
- *possibility*
  - mogućnost, vjerojatnost, izvedivost
- *likelihood*
  - vjerojatnost, mogućnost
- *chance*
  - mogućnost, prigoda, slučaj, slučajnost, vjerojatnost, sreća, povoljna prilika
- *odds*
  - izgled, prednost, vjerojatnost, slučajnost

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

7. Statistika

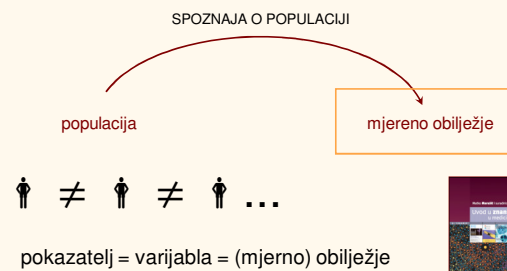
- izračun vjerojatnosti – P
(probabilistički model sustava)
- deskriptivna statistika
  - prikupljanje, obradba i prikaz podataka
- statistička raščlamba
  - numeričko raščlanjivanje pojava i događaja
  - tumačenje odnosa
  - pronalaženje pravilnosti
  - zaključivanje
- statistička teorija

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

8. Mjerenje 9. Istraživanje

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

10. Pokazatelj (varijabla)

- sve pokazatelje istraživanja
- što više pok
- pitanje kraja
- jednostavni
- preciznost i
- mjerne ljest

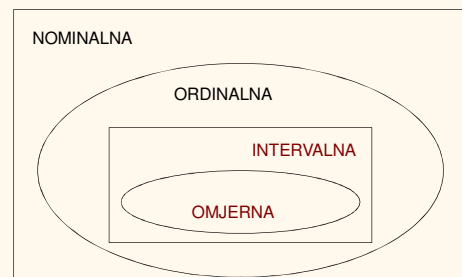
	A	B	C	D	E	F	G
	mouse_No	grup	urea	pH	pH_grup	urea24h	urea8h
1	12	1	7,2	5,6	1	7,7	12,9
2	14	1	9,1	5,7	2	6,9	11,9
3	34	1	14,1	5,9	2	16,2	17,2
4	37	1	11,7	6,8	3	11	14,8
5	39	1	9,8	5,5	1	9,7	12,5
6	41	1	9,3	5,8	2	8,3	13,4
7	43	1	10,1	5,5	1	9,5	14,7
8	13	2	9,4	6,9	3	9,6	12,4
9	17	2	13,4	6,3	2	11,5	16,8
10	32	2	11,4	5,5	1	10	13,6
11	33	2	11,8	6,4	1	13,1	19,9
12	40	2	10,8	6,3	2	11,7	16,8
13	42	2	12,3	6,6	2	11,4	16,8
14	45	2	16,2	5,9	2	9,2	17,1
15							

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

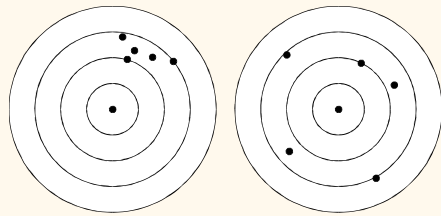
11. Mjerne ljestvice

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

12. Pogreška mjerenja

sustavna

slučajna

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

13. Populacija

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

14. Uzorak

- dio populacije
  - pojmovna odrednica
  - vremenska odrednica
  - prostorna
  - veličina uzorka

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Uzorak

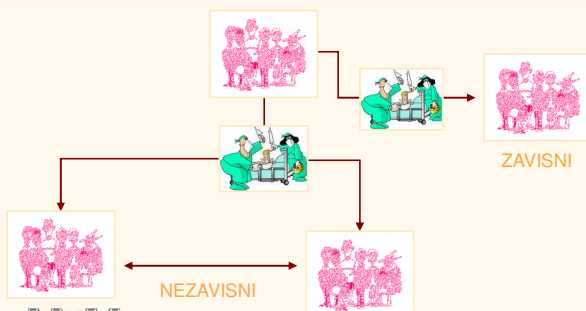
- reprezentativan
- mjerljiv
- slučajni (probabilistički)
  - jednostavni
  - sustavni
  - slojevit (stratificirani)
  - skupovni (klasterirani)
- neprobabilistički
  - prigodni
  - ulančani

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Zavisni i nezavisni uzorci

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

15. Uzorkovanje

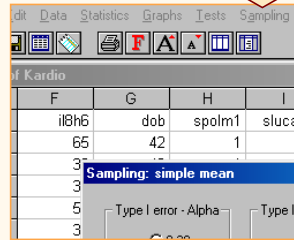

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Uzorkovanje ⇔ veličina uzorka

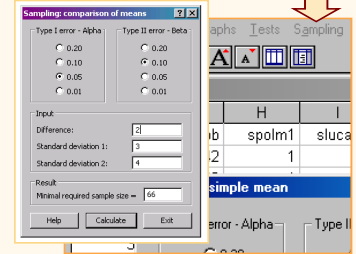
- uzorkovanje – MedCalc (engl. *sampling*)

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

16. Snaga studije

- uzorkovanje – MedCalc (engl. *sampling*)

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Snaga studije

- uzorkovanje – MedCalc (engl. *sampling*)
- mrežni izračuni
  - <http://www.stat.ubc.ca/~rollin/stats/ssize/>
  - <http://www.dssresearch.com/KnowledgeCenter/ToolkitCalculators.aspx>
  - <http://homepage.stat.uiowa.edu/~rlenth/Power/>

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

17. Pristranost (uzorkovanja)

pristranost (iskrivljenje, engl. *bias*)

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

18. Maskiranje

- jednostruko
- dvostruko
- trostruko
- četverostruko

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

19. Kontrolna skupina

- usporedba sa skupinom koja je nadzirana
- pokus
- Hawthorneov efekt
  - istraživanja **bez** kontrolne skupine
  - jedinka mijenja ponašanje samo stoga što zna da je obuhvaćena istraživanjem
  - jedinka se osjeća bolje samo stoga što je postala dijelom istraživanja

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

20. Hipoteza

- put do dokaza
- privremeno tumačenje
- znanstvena hipoteza istraživanja
- statistička hipoteza

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

21. Statistička hipoteza

- ◆ elementarna tvrdnja
- ◆ točna (istinita) ili netočna (neistinita)
- ◆ provjera hipoteze → traženje istine
⇒

Kako je Poljeh tražio istinu
Mladost, Zagreb; Albert Kinert, 1967.

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Statistička hipoteza

- ◆ istina ⇒ stvarno, objektivno stanje probabilistički sustav:
istina → vjerojatnost
- ◆ značajno ⇒ ono što se ostvaruje na svaki drugi način osim slučajno:
iskaz vjerojatnosti → razina značajnosti

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

22. Testiranje statističke hipoteze

- postavljanje hipoteze
- odabir statističkog testa
- određivanje razine značajnosti
- izračunavanje statistike testa
- zaključivanje

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

23. Statistički testovi

Ljestvica	Jedan uzorak	Dva uzorka		Tri i više uzoraka	
		Ovisni	Neovisni	Ovisni	Neovisni
Nominalna	binomni test	McNemara		Cohran	
	hi-kvadrat		Fisher hi-kvadrat/		hi-kvadrat
Ordinalna	Kol.-Smirn. homologni	Wilcoxon		Friedman	
		MW Moses		p/medijan KW	
Intervalna					
Omjerna					

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

24. Pogreške testiranja hipoteze

PRAVO STANJE		ZAKLJUČENO
RAZLIKA POSTOJI (H_1)	RAZLIKA NE POSTOJI (H_0)	
ISPRAVAN ZAKLJUČAK	α -pogreška (I. vrste) (H_0 odbaciti)	RAZLIKA POSTOJI
β -pogreška (II. vrste)	ISPRAVAN ZAKLJUČAK (H_0 prihvatiti)	RAZLIKE NEMA

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

25. Programska potpora

Legalna programska potpora

The image shows two software interfaces. The top one is SPSS Data Editor, displaying a data table with columns 'romski' and 't'. The bottom one is MedCalc, showing a menu with 'preživljenje ca usne sup' selected, and a list of statistical tests including T-tests, ANOVA, and Survival analysis.

26. Zaključak

- mala vrijednost $P \Rightarrow$ mala vjerojatnost neprihvatanja (odbacivanja) istinitoga
- zaključivanje:
  - $P < \alpha$
  - vjerojatnost istinitosti H_0 je mala
  - odbacujemo (ne prihvaćamo) ništičnu hipotezu
  - prihvaćamo alternativnu, H_1
  - potvrdimo je, *iskažemo je*, uz $P = \dots$

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Zaključak

Primjer 3

- Izmjerena je koncentracija IL8 u krvi u trideset bolesnika otvorenom srcu, i početka operacije hipotermiji.
  - Pitanje: ovisi li koncentracija IL8 o hipotermiji?
- A. postavljanje hipoteze
 B. odabir statističkog testa
 C. određivanje razine značajnosti
 D. izračun statistike testa
 E. zaključak
- H_0 : nema razlike
 • Mann-Whitneyjev test
 • $(\alpha = 0,05)$
 • izračun
 • zaključak:
 $P > \alpha$, H_0 prihvaćamo; $\Leftarrow H_0$
 • skupine se NE razlikuju ($P=0,809$)

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Zaključak?

a predictor. All statistical tests were performed using the SAS software system and significance was determined when P -values were less than 0.05. Lupus 2004; 14:426

in Group I–II versus Group III was marginally significant ($P = 0.07$). However, when tests were

($P = 0.0007$) and a marginally significant increase in creatinine clearance ($P = 0.096$). There was no statistically significant longitudinal effect in serum creatinine levels.

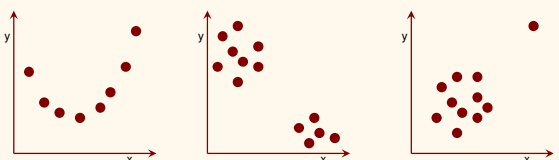
Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

27. Što DA i što NE?

- koja se hipoteza dokazuje
- što se računa
- kako (što je temelj matematičkog izračunavanja)
- prednosti
- uvjeti
- ograničenja

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Primjer 1: kada NE računati r

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Primjer 2: kada NE računati χ^2

hrana u kantini	studenti iz Zagreba	studenti izvan Zagreba
dobra	10	31
loša	0	19
ukupno	10	50

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

28. Značajnost

- statistička značajnost
- klinička značajnost

...prema dosadašnjim podacima o liječenju bolesnika s istom patologijom očekujemo uzorak veličine $N=90$ po godini istraživanja, tj. ukupno (i ne manje od) 180 ispitanika u dvije godine istraživanja, što smatramo dostatnim. Naime, uz **alfa pogrešku od 5%** i željenu snagu studije od 80%, te očekivano smanjenje proporcije rezistencije izolata enterobakterija s 32% (prema našim podacima) na barem 20% (**klinički značajno**), potrebna veličina uzorka iznosi...

(<http://www.stat.ubc.ca/~rollin/stats/ssize/>)

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

28. Značajnost vs. 29. preciznost

Case (no)	P	Patient with small disease (no) / Patient with large disease (no)	P	Patient with small disease (yes) / Patient with large disease (yes)
4024	0.0001		0.000	
4768	0.0000		0.000	
5756	0.0001		0.00000000	
6411	0.00009		0.0001	
6687	0.0000		0.000	
8510	0.0007	6/9	0.00001	12/15
9725	0.00004		0.00001	
11651	0.00001	6/9	0.00000000	14/15
11520	0.00002	6/9	0.00000000	14/15
14441	0.00000	6/9	0.00000000	14/15
11718	0.0004		0.00002	
11660	0.0000		0.000000	
12503	0.0000	7/8	0.01	6/15
38916	0.0002	7/8	0.01	6/15
22684	0.0000		0.00000	
22627	0.0000		0.00	
38914	0.0000		0.00000	
24627	0.00001	6/9	0.00001	11/15
48237	0.0001	7/8	0.00009	11/15
74486	0.0000		0.00000	
75699	0.0000		0.0001	
78919	0.0000		0.00000	
78918	0.0000		0.00000	

Arthritis research & therapy
2005;7:R746

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

30. Istina

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku

Hv@la ☺

Prof. dr. sc. Mladen Petrovečki
mladenp@kbd.hr

Katedra za medicinsku informatiku
Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci
<http://mi.medri.hr>

Klinička jedinica za imunološke pretrage
Klinički zavod za laboratorijsku dijagnostiku
Klinička bolnica "Dubrava", Zagreb
www.kbd.hr/lab

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci Katedra za medicinsku informatiku